

*Бойко Ольга Євгенівна –
слідчий Костянтинівського МВ ГУ
МВС в Донецькій області*

Окремі питання здійснення досудового розслідування щодо суддів

Досліджено питання щодо початкової стадії досудового розслідування, а також її особливостей по кримінальних провадженнях щодо суддів в Україні.

Ключові слова: суддя; статус суддів; імунітет; кримінальне провадження, досудове розслідування.

13 квітня 2012 р. було прийнято Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК), підготовлений робочою групою при Адміністрації Президента України (далі АПУ), в якому передбачається введення в Україні нового порядку кримінального провадження, що суттєво відрізняється від раніше діючого КПК (1960 р.) і попередніх законодавчих актів, які регулювали кримінальне судочинство (КПК 1922, 1927 та 1961 років). Такий “порядок” має багато спільних рис із процедурою кримінального провадження країн англосаксонської правової системи, де переважно використовують як взірць судову практику (судові прецеденти), напрацьовану протягом сторіч, тоді як правова система України, як і інших країн романо-германської правової системи, функціонує згідно із законодавством (конкретними нормами права). При цьому прийняття нового КПК частково, а може і суттєво, наблизило вітчизняний кримінальний процес до міжнародних стандартів судочинства.

Згідно з чинним законодавством кримінально-процесуальна діяльність починається з моменту надходження заяви чи повідомлення про злочин, або з моменту безпосереднього виявлення ознак злочину. Таким чином, перша стадія кримінального процесу водночас відіграє роль “фільтра” при надходженні “неправдивих” повідомлень. Тому особливу увагу необхідно приділити регламентації етапу прийняття, реєстрації й перевірки заяв і повідомлень про злочин. Адже це передумова забезпечення законності в діяльності слідчих підрозділів на подальших стадіях.

Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), тобто невідкладно (але не пізніше одного дня) після подання заяви, повідом-

лення про кримінальне правопорушення (ст. 214 КПК) [1]. З цього моменту можна проводити весь комплекс заходів для розкриття злочину. З огляду на вищезазначене можна зробити висновок, що за новим КПК потрібно розпочинати провадження за фактом учинення діяння (згідно зі старим КПК кримінальна справа могла бути порушена як за фактом вчинення злочину, так і щодо особи, коли таку встановлено вже на момент порушення справи), а не відносно особи, тому що з самого початку, ще не з'ясувавши, чи є ознаки злочину взагалі, не можна стверджувати, що злочин вчинено конкретною особою, адже це може скомпрометувати цю особу. Таке положення надасть змогу захистити права людини, захистити її від необгрунтованого кримінального переслідування з боку правоохоронних органів.

Треба зазначити, що ЄРДР – це створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, формування звітності та надання відомостей про заяви, повідомлення про кримінальні правопорушення, результати кримінального провадження.

ЄРДР утворено та ведеться відповідно до вимог КПК України з метою забезпечення: єдиного обліку кримінальних правопорушень і прийнятих у них за результатами досудового розслідування рішень; оперативного контролю та нагляду за додержанням законів під час провадження досудового розслідування; організації аналізу стану злочинності в державі.

Внесенню до ЄРДР підлягають відомості про: кримінальне правопорушення; прийняті рішення за кримінальними провадженнями на всіх стадіях досудового розслідування; осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; результати судового провадження.

Процедура таких процесуальних заходів деталізована у Положенні про Єдиний реєстр досудових розслідувань та порядку його формування і ведення, які затверджуються Генеральною прокуратурою України за погодженням з МВС України, СБ України, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства.

З огляду на положення ст. 214 КПК відомості до ЄРДР можуть бути внесені або слідчим, або прокурором. При цьому слідчий зобов'язаний невідкладно у письмовій формі повідомити прокурора про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України.

Якщо ж відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити

проведення досудового розслідування (детальніше про порядок початку досудового розслідування див. коментар до ст. 214 КПК).

Після внесення відомостей до ЄРДР реєстратором проводиться накладення електронного цифрового підпису. Використання електронного підпису здійснюється відповідно до Закону України “Про електронний цифровий підпис” [2].

У цій стадії компетентні державні органи (слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа): здійснюють процесуальну діяльність з прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, приймають рішення про початок досудового розслідування; здійснюють досудове розслідування злочинів у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання.

Також у цій стадії кримінального процесу провадиться комплекс процесуальних дій, спрямованих на швидке, повне, неупереджене встановлення обставин вчиненого кримінального провадження, осіб, які його вчинили, тощо.

Основними суб'єктами цієї стадії є слідчий, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий суддя, потерпілий, цивільний позивач, підозрюваний, обвинувачений, цивільний відповідач, захисник, представник, заявник, свідок, експерт та ін.

Судді відносяться до окремої категорії осіб, щодо яких існує особливий порядок провадження, інакше кажучи, кримінально-процесуальні винятки для осіб, які володіють кримінально-процесуальним імунітетом. Наявність імунітету обумовлює існування відповідних процесуальних правил стосовно цієї категорії осіб, що пов'язано з необхідністю отримання відповідних дозволів органами розслідування на притягнення до кримінальної відповідальності.

Отримання цих дозволів – причина затягування часу. Це призводить до негативних наслідків у кримінальному провадженні: неможливості оперативного проведення необхідних слідчих дій з метою збереження та закріплення доказової інформації, несвоєчасного затримання особи, яка вчинила злочин, що дає можливість ухилитися від слідства та уникати правосуддя. Вказані обставини створюють додаткові складнощі для органів досудового слідства, негативно впливають на ефективність їх роботи [3]. Також процедуру, яка б закріпила отримання дозволів, ніде законодавчо чітко не визначено, визначено тільки, що повідомлення про підозру судді Конституційного Суду України, професійному судді... на час здійснення правосуддя здійснюється Генеральним прокурором України або його заступником.

Ми підтримуємо думку Л. Д. Удалової та І. В. Бабій, які визначають, що провадження щодо суддів слід віднести до проваджень стосовно осіб, які обіймають особливо відповідальне становище, і відносять зазначене провадження до підвиду основного, тобто, так званого, провадження

з більш ускладненими процесуальними формами. Ця категорія справ, у першу чергу, відрізняється спеціальним суб'єктом (особливий статус суб'єкта) [4]. Мова йде про осіб, які в силу професійної діяльності займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави. Саме провадження виникає з приводу вчинення злочину, а тому не відрізняється від предмета і завдань усього кримінального судочинства.

Застосування особливого порядку кримінального провадження щодо суддів означає, що кримінальне провадження загалом здійснюється за загальними правилами, встановленими КПК, із урахуванням низки особливостей (особливих процедур), визначених у статтях глави 37 КПК України. Ними є: особливий порядок повідомлення про підозру (щодо всіх категорій, перелічених у цій статті); затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту (щодо судді, народного депутата України), обшуку, огляду особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції й застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи. Встановлення в законі особливого порядку кримінального провадження щодо суддів спричинене прагненням законодавця забезпечити цим особам найбільш сприятливі умови для здійснення ними власних повноважень і захистити їх від можливого незаконного впливу.

Набуття відповідного статусу є чинником, що вирізняє особу із загального правового поля, в якому перебувають інші громадяни України. Офіційний статус, пов'язаний із призначенням чи обранням на певну посаду, створює для особи особливий правовий режим за рахунок додаткових прав та обов'язків. Загалом особа повністю набуває правового статусу з моменту набуття повноважень [2], у випадку з суддями – з моменту набуття статусу судді, якщо суддя обраний безстроково (з дня набрання чинності відповідною постановою ВР України), або зарахування особи до штату одного із судів України на штатну суддівську посаду, якщо суддя призначається вперше. Слід зауважити, що статус судді у відставці є пріоритетним до конституційного статусу професійного судді, а тому щодо нього теж повинен застосовуватися особливий порядок кримінального провадження.

Особливий порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності є процесуальною гарантією забезпечення незалежності суддів, недоторканності, засобом їх правового захисту, підтвердженням особливого статусу судової влади правової держави, як третьої гілки влади, покликаною грати роль стримуючого і стабілізуючого чинника в суспільстві. Він забезпечується Конституцією України, законами України “Про судоустрій і статус суддів”, “Про Вищу раду юстиції”.

В деяких країнах імунітет не поширюється на суддів, якщо вони затримані безпосередньо під час учинення злочину (Угорщина, Росія, Іспанія) або, якщо йдеться про покарання, за яке можуть засудити до тривалого строку ув'язнення (Італія, Туреччина). Проте є країни, де відсутній будь-який імунітет для суддів перед кримінальним переслідуванням (Канада, Франція, Фінляндія, Ісландія, Японія).

У більшості країн дозвіл на притягнення судді до кримінальної відповідальності та позбавлення імунітету дає Конституційний суд з метою уникнення зловживань з боку інших державних органів щодо суддів. У інших країнах пропозицію конституційному суду про притягнення судді до кримінальної відповідальності вносить Генеральний прокурор (Болгарія, Литва), або парламентський омбудсмен (Швеція). Словацька республіка відноситься до тих держав, які визнають імунітет суддів. Обсяг цього імунітету не є винятковим, оскільки в пункті 1 статті 36 Конституції Словацької Республіки зазначено, що судді володіють таким само імунітетом, як і депутати Національної Ради Словацької Республіки. Відповідно до пункту 4 § 14 Закону “Про організацію Конституційного суду Словацької Республіки, розгляд справ перед ним та статус суддів”, якщо суддю було затримано чи заарештовано під час учинення злочину, компетентний орган повинен негайно повідомити про це Конституційний суд. Якщо суд не дасть згоду на затримання чи арешт, то суддю має бути звільнено [5, с. 146].

В Україні згідно зі ст. 48 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” суддю не може бути без згоди Верховної Ради України затримано чи заарештовано до винесення судом обвинувального вироку; суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлено кримінальну відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи; суддя не може бути підданий приводу або примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду; судді може бути повідомлено про підозру в учиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником; відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованого подання Генерального прокурора України; проникнення в житло або інше володіння судді чи його службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитися лише за судовим рішенням; кримінальне провадження щодо обвинувачення судді в учиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає посаду судді. У разі, якщо згідно із загальними правилами підсудності кримінальне провадження сто-

совно судді має здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя) [6].

Актуальність питань, пов'язаних з притягненням суддів до кримінальної відповідальності, визначена цілою низкою суспільно-політичних та правових факторів. Останнім часом в Україні достатньо часто набирають широкого публічного розголосу випадки зловживань з боку суддів, такі як хабарництво, винесення свідомо неправосудних рішень, а також вчинення інших дій, не сумісних з високим званням судді. Такі прецеденти виявляють проблеми в судовій системі.

Проблема так званої “суддівської злочинності” в Україні вже давно набула актуальності та вимагає ефективного механізму протидії. Останнім часом у засобах масової інформації все частіше з'являються повідомлення про порушення кримінальних справ відносно суддів. На слуху в громадськості такі прізвища суддів як Зварич, Вовк, Іващук та інші, відносно яких були порушені кримінальні справи.

Так, у 2007 році в результаті скоординованих дій з іншими правоохоронними відомствами органами прокуратури закінчено розслідуванням 5 кримінальних справ за обвинуваченням суддів міських і районних судів у одержанні хабарів, винесенні завідомо неправосудних судових рішень, інших службових злочинів, ще 19 таких справ перебувало у провадженні слідчих прокуратури [7].

У 2008 році порушено 47 таких справ, однак завершено розслідування та направлено до суду лише 20 кримінальних справ про корупційні злочини, вчинені в органах судової влади, у тому числі 19 стосовно суддів. Певною мірою це пояснюється існуванням негативної практики скасування судами постанов про порушення кримінальних справ стосовно суддів. Зокрема, у 2008 році скасовано 17 зазначених постанов. На судові рішення прокурорами внесено апеляційні та касаційні подання [8].

За період з 1991 по 2009 роки у зв'язку з набранням чинності обвинувального вироку суду за хабарництво звільнено з посади лише 12 суддів, при цьому жоден із них реально не відбув покарання у вигляді позбавлення волі. Виняток – суддя Калінінського районного суду м. Горлівки, вирок щодо якого (у 1999 р. – 4 роки позбавлення волі) звернено до виконання у вересні 2008 р., а вже у грудні 2008 р. суддю помилювано [9].

Авторитет судової влади в суспільстві, її ефективність багато в чому визначаються існуванням дієвого механізму юридичної відповідальності судді за вчинені ним правопорушення, зокрема під час здійснення правосуддя .

Судді є посадовими особами судової влади, які відповідно до Конституції України наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді України та судах загальної юрисдикції. Отже, суддя може бути не тільки загальним суб'єктом злочину, а й виступати спеціальним суб'єктом певних злочинів – злочинів у сфері службової діяльності та злочинів проти правосуддя – через наявність у нього зазначених спеціальних ознак.

Зловживання повноваженнями, нехтування законом, участь у протиправних схемах суддів призводить до того, що недоторканність судді викликає негативну реакцію в суспільстві. Результати дослідження, зарубіжний досвід, конституційна практика свідчать про необхідність такої політико-правової ситуації, яка б гарантувала одночасно як незалежність, так і відповідальність судді.

Виявлення та документування злочинів серед службових осіб (у тому числі й суддів), які займають відповідальне становище, і збір матеріалів, що можуть стати доказами цих злочинів, дуже ускладнене, оскільки дана категорія службових осіб має добру юридичну підготовку та навички, набуті в процесі правоохоронної та іншої професійної діяльності, які успішно використовуються при здійсненні протидії оперативного-розшуковим і слідчим заходам, що проводяться по відношенню до них. У свою чергу, судді, маючи достатню практику вирішення справ про хабарництво та інші злочини, знають як уникати відповідальності за такі діяння.

Відповідно до КПК України досудове розслідування по кримінальних провадженнях відносно суддів знаходиться в підслідності слідчого органу Державного бюро розслідувань (ч. 4 ст. 216 КПК), а повідомлення про підозру здійснюється Генеральним Прокурором України або його заступником (ч. 3 ст. 481 КПК) [1]. Потребує уточнення процедура взаємодії слідчих Державного бюро розслідувань і Генеральної прокуратури з приводу досудового розслідування кримінальних проваджень щодо суддів.

Раніше, до прийняття нового КПК, кримінальну справу щодо судді мав право порушити лише Генеральний прокурор або його заступник, а сьогодні Генеральний прокурор наділяється повноваженнями повідомити суддю про підозру в учиненні кримінального правопорушення, досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених суддями, здійснюють слідчі органів Державного бюро розслідувань, яке наразі в Україні ще не функціонує.

На наш погляд, позитивною законодавчою нормою нової редакції КПК України є створення слідчих органів Державного бюро розслідувань, які здійснюють досудове розслідування злочинів, учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України "Про державну службу", особами, посади, яких віднесено до 1–3 категорій посад, а також суддями та працівниками правоохоронних

органів, які згідно зі ст. 25 Закону України “Про державну службу” прирівнюються до службових осіб, які займають відповідальне становище.

У прикінцевих положеннях прийнятого КПК зазначено, що ч. 4 ст. 216 КПК вводиться в дію з дня початку діяльності Державного бюро розслідувань України, але не пізніше п’яти років з дня набрання чинності цим Кодексом. У перехідних положеннях КПК зазначено, що до дня введення в дію положень ч. 1 та ч. 3 ст. 216 КПК повноваження щодо досудового розслідування передбачених ними кримінальних правопорушень здійснюють слідчі органів прокуратури, які користуються повноваженнями слідчих, визначених КПК.

На нашу думку, якщо кримінальне правопорушення, скоєне суддею, виявляється безпосередньо працівником правоохоронного органу, складається рапорт із зазначенням відомостей, які становлять зміст ЄРДР. Рапорт передається керівникові органу досудового розслідування, який визначає попередню правову кваліфікацію і доручає слідчому в термін і згідно з вимогами діючого КПК, внести її до Єдиного реєстру досудових розслідувань, але в такому разі також необхідне погодження Генерального прокурора або його заступників.

Далі кримінальне провадження передається слідчому органу, підслідність якого підпадає дана категорія кримінальних проваджень.

Ми вважаємо, що в КПК треба визначити строки отримання погодження з Генеральною прокуратурою, це не дасть змоги затягувати процес розгляду подань. Це положення ми пропонуємо викласти в такій редакції “Слідчий Державного бюро розслідувань, отримавши матеріали, які підтверджують скоєння злочинів саме суддею, звертається з письмовим поданням до Генерального прокурора або його заступника для отримання згоди на відкриття провадження щодо судді. Подання повинно бути вмотивованим. Генеральний прокурор або його заступник у термін не пізніше 10 денного терміну повинен надати рішення по поданню, його згоду або заперечення, рішення повинно бути мотивованим. На час розгляду подання матеріали вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань у термін, визначений цим Кодексом по факту скоєного злочину без вказівки на особу”.

Особливий порядок притягнення суддів до кримінальної відповідальності є гарантією забезпечення незалежності суддів, недоторканності, засобом їх правового захисту. Він забезпечується Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України, законами України “Про судоустрій і статус суддів”, “Про Вищу раду юстиції”.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що виникає необхідність доповнити чинні Закон України “Про судоустрій і статус суддів” та КПК України положеннями, в яких чітко визначити механізми притягнення до кримінальної відповідальності суддів, порядку отримання відповідних дозволів і строку їх розгляду.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України” станом на 25 трав. 2012 р. : (відповідає офіц. текстів). – К. : Алетта, 2012. – 304 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : [у 2 т.] / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; [за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова]. – Х. : Право, 2012. – Т. 2. – 664 с.
3. Смирний С. І. Порядок порушення кримінальної справи та затримання осіб, що користуються імунітетом // І. С. Смирний // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 6. – С. 1–6.
4. Удалова Л. Д. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : монографія // Л. Д. Удалова, І. В. Бабій. – К. : КНТ, 2010. – 192 с.
5. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.10. “Судоустрій; прокуратура та адвокатура” / Л. Є. Виноградова. – О., 2004. – 187 с.
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
7. Про стан законності в державі у 2007 році (відповідно до ст. 2 Закону України “Про прокуратуру”) : Інформація Генеральної прокуратури України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/vlada.html?_m=publications&_t=rec&_c=view&i_d=12985.
8. Про стан законності в державі у 2008 році (відповідно до ст. 2 Закону України “Про прокуратуру”) : Інформація Генеральної прокуратури України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=153360.
9. Закалюк А. П. Запобігання корупції та іншій не доброчесності у судочинстві як кримінологічна проблема / А. П. Закалюк, О. О. Фомкіна // Право України. – 2008. – № 5. – С. 61–66.

Исследован вопрос начальной стадии досудебного расследования, а также ее особенностей по уголовным производствам в отношении судей в Украине.

The article deals with the examination of the initial stage of pre-trial investigation, as well as its features on the criminal procedures to the judges in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції журналу 26 лютого 2013 року.